

Tien jaar oorlog in Afghanistan

INHOUDSOPGAVE

- 02 **Ten geleide**
Stijn Van Bever
- 03 **Parallele frontlines: tien jaar Sovjet- en Amerikaanse bezetting vergeleken**
Bruno De Cordier
- 07 **De internationale troepenmacht in Afghanistan en het Belgisch engagement**
Stijn Van Bever
- 10 **Opstand in Afghanistan: meer dan de Taliban**
Stijn Van Bever
- 11 **'De buurlanden hebben de sleutels in handen'**
Gie Goris
- 14 **Sterke vrouwen zichtbaar maken: ervaringen van een vredeswerkster in Afghanistan**
Claudia Mende

Coverfoto: Afghaans legerkonvooi bij de inzet van een nieuw bataljon (foto: isafmedia)

TEN GELEIDE

De oorlog in Afghanistan is tien jaar oud. Of beter gezegd: "onze" oorlog in Afghanistan duurt al een decennium lang. De zogenaamde "War on Terror", het Westerse antwoord op de bloedige aanslagen op het World Trade Center en het Pentagon door de terreurbeweging Al Qaeda, startte nog geen maand na 9/11 met Amerikaanse en Britse luchtaanvallen op Afghanistan, waar het lokale Taliban-regime onderdak bood aan het Al Qaeda van Osama Bin Laden. Na het verjagen van de radicaal-islamitische Taliban werd op de internationale Afghanistan-conferentie in Bonn besloten om een door de VN gemandateerde troepenmacht, ISAF, op te richten. Deze zou instaan voor een veilig en stabiel klimaat, waarin de Afghaanse overgangsregering onder leiding van president Hamid Karzai kon overgaan tot de wederopbouw van het land, dat in meer dan twintig jaar nauwelijks vrede had gekend. Van 1979 tot 1989 had de Sovjet-Unie immers tevergeefs getracht het door hun gesteunde socialistische bewind op de been te houden.

Na het verdrijven van het Sovjet-leger door de (door de VS, Pakistan en Saudi-Arabië bewapende) Moedjahedien, ontstond er een machtsvacuüm in het land. In de strijd om de controle over het Afghaanse grondgebied kwamen verschillende Moedjahedien tegenover elkaar te staan. Van een gewapende bezetting kwam Afghanistan in een burgeroorlog terecht. In 1996 werd de strijd beslecht. Een coalitie onder leiding van de Taliban, een streng islamitische groepering met wortels in Pakistaanse madrassa's, veroverde de hoofdstad Kaboel. De Taliban stichtte het *Islamitisch Emiraat Afghanistan* en installeerde een bijzonder strak bewind. De oppositie tegen de Taliban trok zich terug in de noordoostelijke Pansjirvallei en verenigde zich in de Noordelijke Alliantie. De leider van deze groepering, Ahmed Shah Massoud werd twee dagen voor 9/11 gedood bij een zelfmoordaanslag. Toch was het deze rebelligroepering die met steun van Amerikaanse en Britse *special forces* in oktober-november 2001 de Taliban verdreef uit Afghanistan.

Tien jaar na het begin van de aanvankelijk als succesvol omschreven Westerse operatie tegen de islamterreur zijn de situatie in Afghanistan en de geopolitieke relaties in de regio complexer dan ooit. De aangekondigde terugtrekking van de internationale veiligheidsmacht gaat gepaard met een toename van het geweld, een groeiend antiwesters sentiment bij de bevolking en een uitbreiding van de controle over het grondgebied door de verschillende opstandelingen. De partners van de ISAF-missie zijn oorlogsmoe, maar een al te bruuske terugtrekking zal Afghanistan misschien opnieuw in een burgeroorlog doen belanden.

In dit dossier willen we een aantal facetten van het aanslepende conflict in Afghanistan vanuit verschillende perspectieven benaderen. We leggen de huidige Westerse inval en bezetting naast die van de Sovjets en peilen naar gelijkenissen en verschillen. We situeren de bijdrage van het Belgische leger binnen het plaatje van de internationale vredesmacht. We schetsen de mogelijkheden en hinderpalen tot het realiseren van een regionale uitweg voor de vijandelijkheden. En ten slotte schenken we aandacht aan de realiteit en het beeld van vrouwen in het huidige Afghanistan.

Stijn Van Bever
Dienst geweldpreventie Pax Christi Vlaanderen

PARALLELE FRONTLINES: TIEN JAAR SOVJET- EN AMERIKAANSE BEZETTING VERGELEKEN

Bruno De Cordier

Op 7 oktober 2001 luidden Amerikaans-Britse luchtaanvallen en grondoperaties van de Special Forces de militaire actie in Afghanistan in. De operatie verdreef de Taliban van de macht in Kaboel en bereidde de weg voor de ontplooiing van de ISAF, de door de NAVO geleide internationale troepenmacht in Afghanistan. Tien jaar later analyseert Bruno De Cordier in welke mate de ISAF-operatie gelijkenissen vertoont met de Sovjet-bezetting van Afghanistan in de jaren '80.

"Ik deed dienst tijdens de latere jaren van de oorlog. Onze grootste zorg was toen niet om het socialisme te handhaven, maar om zelf ongehavend uit de strijd te komen", vertelde een veteraan uit de Sovjet-Afghaanse oorlog mij enkele jaren geleden. "Dit soort oorlog en land gaat je niet in de kouwe kleren zitten, man. De laatste tijd volg ik van nabij wat de Amerikanen en Europeanen doen in Afghanistan en Irak. Het hele discours over het inrichten van de democratie, en de realiteit ter plaatse: het komt me allemaal erg bekend voor". Maar is de huidige operatie in Afghanistan echt volledig vergelijkbaar met de Sovjet-invasie? Je zou geneigd zijn om tot die conclusie te komen. Voor geen van beide militaire operaties gaat het vaak herhaalde cliché dat "alles om olie draait" volledig op. Zowel vandaag als 30 jaar geleden spelen ideologie en veiligheid een prominente rol, zij het in een andere geopolitieke context. De Sovjet-invasie in Afghanistan was een typische operatie uit de Koude Oorlog, waarbij beide grootmachten hun eigen militaire machtsblokken en satellietstaten hadden gepromoot. De huidige militaire invasie van Afghanistan daarentegen kadert in de globale strijd tegen terreur en tracht de opbouw van een Afghaanse natiestaat te faciliteren, typisch voor het begin van de 21^e eeuw.

De Sovjet-operatie in Afghanistan was geen vergelding voor een terroristische aanslag, zoals 9/11. Het was veeleer de perceptie dat de positie van de Sovjet-Unie tijdens de jaren '70 op verschillende fronten werd bedreigd, die de Sovjet-invasie in Afghanistan bespoedigde. De installatie door de NAVO van halflange afstands-raketten in Europa en de ongewenste kentering van de Iraanse revolutie zorgden voor een wijziging van het evenwicht tussen de wereldmachten. In het aanpalende Afghanistan leed het door de Sovjet-Unie gesteunde socialistische Afghaanse regime onder interne gevechten tussen fracties en werd het geconfronteerd met een nationalistische en islamistische opstand die het volgens verslagen van de KGB niet meer de baas kon. De inval in december 1979 was niet de eerste Russische operatie in Afghanistan. De USSR was al militair tussenbeide gekomen in de periode voorafgaand aan de echte aanval. Zo hielpen jachtbommenwerpers van de Sovjet-luchtmacht in maart 1979 bij het neerslaan van een muiterij in Herat nadat de opstandelingen zich tegen de expats uit de Sovjet-Unie hadden gekeerd. De Russische invloedssfeer strekte zich overigens al sinds de 19de eeuw uit over het Afghaanse grondgebied.

Socialistische republieken en islamitische emiraten

Dit brengt ons bij een tweede belangrijke verschil tussen beide conflicten: de rol van de staat in Afghanistan. De inzet van de Sovjet-invasie was niet het omverwerpen van een vijandelijk regime, maar het ondersteunen van een ideologisch gelijkgezinde staat. Toen de Sovjets Afghanistan binnentrokken, kende het land een min of meer functionerende staat. Die staat was gecontesteerd, versnipperd en deels afhankelijk van allianties met lokale leiders, maar zij beschikte wel over een politieke partij en leger- en veiligheidsdiensten en politieke instellingen, ook al was het land reeds jaren voor de Sovjet-inval erg afhankelijk van steun uit de USSR. Tegen 1978, nog vòòr het socialistische regime aan de macht kwam, kwam het grootste deel van de Afghaanse petroleum, militair materieel en expertise uit de USSR. Twee derde van de ontwikkelingshulp aan Afghanistan, toen en ook nu nog een belangrijk doorgeefluik voor politieke en ideologische invloeden, kwam uit de Sovjet-Unie.

Afghanistans buitenlandse handel gebeurde voor twee derde met de USSR. Een duizendtal ontwikkelingshulpers uit de USSR verbleven in Afghanistan, terwijl jonge Afghanen naar de USSR werden gestuurd om er te studeren. Voor infrastructuurwerken werd in hoge mate een beroep gedaan op ingenieurs en technici uit de Sovjet-Unie: ze exploiteerden de gasvelden in het noorden van het land en stonden in voor de aanleg van wegen, tunnels en andere infrastructuurwerken.

Het doel van de Sovjet-invasie was de bescherming en versterking van een al aan de gang zijnd project van natieopbouw. De machtsbasis van het socialistische Afghaanse regime beperkte zich echter tot bepaalde stedelijke groepen, een deel van de sjiitische minderheid en een aantal eenheden van de krijgsmacht. De dominante Russische invloed en de autoritaire wijze waarop het socialistische regime en de partijorganen landher-

Sovjetroepen in Afghanistan (foto: Mikhail Evstafiev)

vormingen, secularisatie, alfabetisering en een versterking van vrouwenrechten trachtten in te voeren in de Afghaanse samenleving, veroorzaakten veel tegenstand. Niet alleen bij de landheren en de geestelijkheid die zich door het beleid bedreigd voelden, maar ook onder het meer nationalistische deel van de Afghaanse bevolking. Dit is een cruciaal verschil met de situatie in 2001: de leiders van de militaire operatie (de VS en de NAVO) hadden weinig of geen banden met Afghanistan. De militaire invasie was er ook niet op gericht een regime in het zadel te houden, maar wel om er één te verdrijven. De militaire invasie vond bovendien ook plaats in een land waar de meeste klassieke staatsinstellingen opgehouden hadden te functioneren of te bestaan, na de burgeroorlog die volgde op de terugtrekking van de Sovjets in het begin van 1989 en de val van het socialistische regime begin 1992.

Het Islamitisch Emiraat van de Taliban had zijn feitelijke hoofdstad en machtsbasis in Kandahar. De Taliban kende ook niet de steun van een regionale supermacht, zoals het socialistische regime uit de Koude Oorlog. Het Afghanistan van de Taliban was een embryonale staat. Hoewel er een bepaalde uitbouw van staatsinfrastructuur was, functioneerde de Taliban-staat vooral op basis van een systeem opgebouwd rond een centrale raad, religieuze rechtbanken, tribale instellingen, milities en allianties met lokale commandanten. Driekwart van het Afghaanse grondgebied werd op de één of andere manier door de Taliban gecontroleerd. De Westerse mogendheden gingen er van uit dat de verwijdering van de Taliban mogelijkheden zou bieden voor de wederopbouw van de Afghaanse staat en de natie, en dit volgens een model dat niet alleen de Westerse en (vooral) Amerikaanse invloed en veiligheidsbelangen in de regio zou verankeren.

Ideologische arrogantie

Zowel de USSR als de VS werden gedreven door het vertrouwen in hun respectieve missies en in hun mogelijkheden om deze opdracht tot een goed eind te brengen. In beide gevallen werden de invasies gerechtvaardigd als een operatie die de Afghanen – vooral de vrouwen en onderdrukte minderheden – zou ‘reddend’ van losgeslagen ‘fanatici’. Deze operaties zouden een ontwikkelingsmodel handhaven of installeren dat nadien als voorbeeld zou kunnen fungeren voor andere staten in de regio. Dit zelfvertrouwen was echter te groot door militaire operaties en illusies van ideologische overmacht die de vergelijking met de Afghaanse context niet konden doorstaan. Zo gingen beleidsmakers ervan uit dat de Sovjetisering die gerealiseerd was in de delen van de Sovjet-Unie die grenzen aan Afghanistan en die etno-linguïstisch verbonden waren met Afghaanse volkeren, ook ten zuiden van de grens mogelijk waren. Bovendien werden de invasie en bezetting van Afghanistan gezien als een herstel van de orde zoals dit in Tsjecho-Slowakije in 1968 gebeurd was, een militaire operatie waarbij het Sovjet-leger weinig gewapende weerstand had ondervonden.

In 1977-1978, tijdens de Ethiopisch-Somalische oorlog in de Oga-den, organiseerde de Sovjet-Unie, in samenwerking met Cuba en Zuid-Jemen een succesvolle luchtbrug. Ongeveer 1500 militaire adviseurs werden gezonden om het Sovjet-geallieerde Ethiopische regime te steunen. Van zijn kant was de VS als enige supermacht uit de Koude Oorlog gekomen. In 1991 werd een makkelijke militaire

Amerikaanse troepen te paard

overwinning geboekt op Irak. De pariastatus die de Taliban wereldwijd reeds opgespeld gekregen had, werd na de aanslagen van 11/09 nog meer uitgesproken. De povere, indien niet ronduit gruwelijke, reputatie van de Taliban en een versterkt gevoel van morele superioriteit, verleende de vergeldingsactie van de VS morele legitimiteit. Zowel in neoconservatieve als in liberale middens geloofde men bovendien dat een transformatie van “agressieve militaire staten” in liberale democratieën, zoals dit na WOII gebeurde met Duitsland en Japan, ook herhaald zou kunnen worden met “achterlijke islamitische samenlevingen”.

De Russische militaire operatie, bezetting en heropbouw van Afghanistan gebeurde niet in nauwe samenwerking met privéondernemingen zoals dit vandaag wel gebeurt in Afghanistan. De Sovjet-Unie stond ook niet aan de leiding van een internationale troepenmacht zoals de ISAF (hoewel 75% van de ISAF-militairen Anglo-Amerikanen zijn, wat het multinationaal karakter ervan relatief maakt). Het “gelimiteerde contingent”, zoals Russische bezettingsmacht officieel heette, was vooral een leger van dienstplichtigen, in tegenstelling tot de beroepsmilitairen die deel uitmaken van de ISAF. De Sovjet-militairen bleven met hun missies van 18 maanden aanzienlijk langer op het Afghaanse slagveld, waar ze in zwaardere omstandigheden moesten leven en vaak minder goede uitrusting kregen.

De internationale context

Als we de rol en de positionering van de internationale gemeenschap analyseren, zijn de sterke verschillen duidelijk. De Sovjet-bezetting van Afghanistan gebeurde niet binnen het kader van een internationale militaire alliantie of een VN-mandaat dat de operatie steunde. De exclusieve Sovjet-operatie – geen initiatief van het Warschaupact – werd veroordeeld door de VN. De huidige militaire operatie in Afghanistan daarentegen is goedgekeurd en gemandateerd door de VN. De goedkeuring van de operatie door de VN heeft echter wel repercussies voor de perceptie van de VN binnen de mondiale islamitische gemeenschap. De Sovjet-bezetting ging niet gepaard met een massale aanwezigheid van internationale

Sovjet 'spetsnaz'troepen in 1988 (foto Mikhail Evstafiev)

hulpverlening zoals deze vandaag gebeurt. Wel was de humanitaire crisis die het gevolg was van de verwoesting van de landbouw en van de vluchtelingenstromen veroorzaakt door de Sovjet-invasie een belangrijke factor voor de groei en legitimatie van Westerse en islamitische hulporganisaties.

De menselijke tol die de Sovjet-bezetting eiste, zal nooit bekend raken. Niet alleen was er een gebrek aan gespecialiseerde controlestructuren en juiste tellingen, cijfers werden tijdens de Koude Oorlog nogal vaak geminimaliseerd of overdreven. De meeste schattingen spreken van meer dan 13.800 gesneuvelde Sovjet-soldaten en zo'n 60.000 gedode Afghaanse regeringssoldaten. Schattingen van het aantal burgerslachtoffers variëren van 650.000 tot 1.000.000, hoewel een groot deel niet rechtstreeks gedood werd door de bezetter en de regeringstroepen, maar het slachtoffer werd van de humanitaire crisis die met het conflict gepaard ging. In het voorbije decennium sneuvelden bijna 3.000 Amerikaanse en ISAF-militairen en zo'n 1.500 manschappen van het Afghaanse leger. Het in verhouding hoge dodental bij de internationale coalitietroepen is te verklaren door het feit dat er in de eerste jaren van de ISAF-bezetting geen Afghaans nationaal leger operationeel was. Schattingen over het aantal burgerslachtoffers variëren van 11.400 tot meer dan 34.000. Ook hier kwam slechts een deel van die slachtoffers direct om in gevechten of bombardementen.

Beide zijn asymmetrische oorlogen; strak georganiseerde en technologisch superieure legers staan tegenover vaak weinig zichtbare opstandelingengroeperingen. De USSR kende een aantal voordelen waar de VS en de NAVO niet van genieten. Zo was er een landgrens met Afghanistan en dus aanzienlijk kortere aanvoerlijnen. Bovendien diende de Sovjet-Unie geen rekening te houden met de vox populi: de publieke opinie sprak zich weinig openlijk uit over de operatie en er waren op het thuisfront geen electorale overwegingen die de strategie in Afghanistan konden beïnvloeden. Dankzij de etnisch-linguïstische banden tussen sommige van de zuidelijke Sovjet-republieken en Afghanistan, beschikte de USSR over een grotere groep militaire inlichtingenofficieren die een of meer van de talen in Afghanistan beheersten. De heersende cultuur binnen het Sovjet-commando maakte dat er minder terughoudendheid was om brutale tegenmaatregelen te nemen tegenover de Afghaanse opstandelingen en bevolking. Wat ook weer niet betekent dat de Sovjet-

bezitters per definitie de moorddadige schurken waren die het internationale publiek te zien kreeg in de Koude-Oorlogblockbusters als Rambo III.

Ook acties van de Afghaanse regeringstroepen, regime-gelieerde militias en de gevechten tussen opstandelingen onderling eisten een hoge tol tijdens de Sovjet-invasie. De wijze waarop de Sovjet-bezetting ageerde en reageerde ten opzichte van de Afghaanse bevolking en de opstandelingen verschilde per sector, afhankelijk van de bevelhebbers. Ook de Sovjets hanteerden de beproefde "hearts and minds"-tactiek. In bepaalde delen van Afghanistan werd relatief weinig gestreden, terwijl bijvoorbeeld Kandahar getroffen werd door tapijtbombardementen en de tactiek van de verschroeiende aarde. In slechts enkele jaren verloren sommige delen van het land waar wel zwaar werd gevochten tot tachtig procent van hun bevolking, nadat deze gedood of gevlucht waren. Dit is vandaag niet het geval. Wat zich wel opnieuw manifesteert zijn gevoelens van vervreemding bij de soldaten van de bezettende troepenmacht: verveling en het gevoel van onzekerheid en verveling tussen operaties, de bijna-onzichtbaarheid van de opstandelingen en, zoals een ISAF-officier in Kandahar me ooit verklaarde: "de dunne lijn tussen vriend en vijand", veroorzaken stress, frustratie en uiteindelijk 'ingraving', wat leidt tot overdreven (re)acties en buitensporig geweld. Zowel de USSR en de VS en de NAVO zijn geconfronteerd met het feit dat in een conflict op lange termijn uithoudingsvermogen, ideologische vastberadenheid en bereidheid tot zelfopoffering het halen van een overwicht aan manschappen en technologie.

De Taliban en aanverwante groeperingen die zich verzetten tegen de Verenigde Staten en de ISAF genieten niet hetzelfde aura als "vrijheidstrijders" zoals de Moedjahedien die vochten tegen de Sovjets en het socialistische regime. Deze Moedjahedien verloren trouwens een groot deel van hun krediet toen ze na de Sovjet-uittocht begin 1989 leken te ontaarden in krijgsheren en bendeleiders. Toch is er binnen islamistische kringen weer een tendens om Afghanistan te beschouwen als een symbolische frontlijn; een belegerd, binnengevallen en bezet deel van de Dar Al-Islam, dat zich verzet tegen Westerse kruisvaarders, net zoals het zich verzette tegen de

Hamid Karzai met US Special Forces in 2001

Sovjet-atheïsten en de lokale heersers en groeperingen die onder een hoedje spelen met buitenlandse krachten en met ongelovigen. Telkens weer trekt het verzet tegen de invasie vrijwilligers van over de islamitische wereld aan die zich willen aansluiten bij de opstand.

Het afbrokkelende thuisfront

Zoals in elke oorlog blijkt het thuisfront belangrijk voor beide grootmachten. De Sovjet-bezetting werd grotendeels uitgevoerd door dienstplichtigen, zodat de oorlog uiteindelijk ook stilletjes aanwezig was in het weefsel van de Sovjet-samenleving. Halfweg de jaren tachtig en zeker tegen het einde van de bezetting was de Sovjet-Unie zelf een vermoeid, snel ontrafelend systeem met een disfunctionele economie, die werd leeggezogen door de oorlog, en dat gebaseerd was op een ideologisch project dat al lang zijn mobiliserende kracht verloren had. In toenemende mate vielen troepen ten prooi aan cynisme, geconfronteerd met de realiteit dat de mensen en de samenlevingen die ze officieel kwamen helpen niet noodzakelijk wilden worden 'gered' en 'verlicht' door anderen. Bovendien merkten de soldaten en officieren dat de consumptiegoederen in de Afghaanse bazaars vaak van betere kwaliteit waren dan de waren beschikbaar in de staatswinkels thuis.

Een paar jaar na de terugtrekking uit Afghanistan, zou de Sovjet-Unie zelf ophouden te bestaan. Ironisch genoeg zou een aantal Afghanistan-veteranen en eenheden die nog in Afghanistan gestationeerd waren opnieuw de wapens moeten opnemen in de verschillende gewapende conflicten die uitbraken in gebieden die net daarvoor nog deel waren van hun Sovjet-Russische moederland, zoals Tadzjikistan en Transnistrië. De impasse in Afghanistan en de verha-

len die gedemobiliseerde soldaten mee naar huis brachten, hebben bijgedragen aan een bewustzijn dat de Sovjet-oorlogsmachine niet onoverwinnelijk was. Dit versterkte het moreel van de anti-Sovjet-afscheidingsbewegingen, zoals die in de Baltische Staten. Het falen van de interventie in Afghanistan was niet de reden waarom de Sovjet-Unie instortte, interne dynamiek was veel belangrijker. Toch heeft de samenloop van de feiten de Taliban en vele andere islamisten gesterkt in de overtuiging dat de nederlaag van de VS in Afghanistan zal leiden tot de ineenstorting van de VS zelf, vooral nu ook de VS kampt met een economische recessie.

Het scenario van de totale ondergang van de VS mede ten gevolge van de oorlogen in Afghanistan en Irak lijkt onwaarschijnlijk. De Amerikaanse globale invloed zal krimpen, maar het land op zich zal niet verdwijnen. In tegenstelling tot de Sovjet-Unie wordt de VS immers niet geconfronteerd met afscheidingsbewegingen. Net als bij de Sovjet-Unie echter zal voor de VS de aanwezigheid in Afghanistan, hoe snel die ook tot een einde wordt gebracht, sporen nalaten, ten goede of ten kwade. Net als de Sovjet-Unie zijn de Verenigde Staten ervan uitgegaan dat ze van buiten uit sociale verandering konden bewerkstelligen in Afghanistan. Op een bepaalde manier en tot op een bepaalde hoogte waren beide projecten oprecht en goed bedoeld. Maar beide werden keihard geconfronteerd met de grenzen van voluntarisme, vooral omdat hun doelstellingen geen draagvlak kenden bij de bevolking. Zoals een Afghaanse parlementariër uit Ghazni tegen me zei: "Beiden vertrouwden te lang op de verkeerde Afghanen, het soort mensen dat ze wilden dat iedereen zou worden, niet degenen die onze echte maatschappij vormen."

De originele, Engelstalige versie van dit artikel "Parallel Frontlines: ten years of Soviet and American occupation compared" verscheen op de website www.opendemocracy.net

Taliban in Herat (foto: bluurgh)

Bruno De Cordier studeerde politieke wetenschappen en ontwikkelingseconomie aan de Ugent. Hij woonde vijf jaar in Centraal-Azië en werkte onder andere voor de VN en als correspondent voor de krant De Standaard. Sinds het behalen van zijn doctoraat werkt hij als onderzoeker voor de Conflict Research Group aan de Ugent. Hij publiceert op regelmatige basis boeken en wetenschappelijke bijdragen over geopolitieke belangen en civiele maatschappij m.b.t. de Centraal-Aziatische regio.

DE INTERNATIONALE MILITAIRE TROEPENMACHT IN AFGHANISTAN EN HET BELGISCHE ENGAGEMENT

Stijn Van Bever

Toen de Amerikaans-Britse blitzoperatie *Enduring Freedom* samen met de Afghaanse strijders van de Noordelijke Alliantie in oktober-november 2001 de Taliban uit Kaboel had verdreven, richtten alle blikken zich op de internationale gemeenschap. De Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk pleitten voor de installatie van een internationale troepenmacht die de veiligheid en stabiliteit in Afghanistan zou verzekeren, zodat de kersverse Afghaanse politieke elite zich kon wijden aan de opbouw van een Afghaanse staat.

De krijtlijnen voor de onmiddellijke toekomst van Afghanistan werden in december 2001 op de internationale Afghanistan Conferentie in Bonn bekrachtigd. Afghaanse oppositieleiders uit het Taliban-tijdperk creëerden een overheidsinstantie, het Afghaanse Transitieel Bestuur (ATA, Afghan Transitional Authority) dat zou instaan voor de wederopbouw van Afghanistan. Op dezelfde conferentie werd beslist dat er een internationale troepenmacht zou worden opgezet onder VN-mandaat, de International Security Assistance Force (ISAF). In eerste instantie zou ISAF instaan voor de veiligheid in en rond Kaboel. Daarnaast zou de internationale troepenmacht ook de United Nations Assistance Mission Afghanistan, of UNAMA, bijstaan bij reconstructie-initiatieven. Dat engagement zal de basis vormen van de beruchte "hearts and minds"-politiek van de ISAF-operatie, een weinig efficiënte en sterk bekritiseerde verstrengeling van militaire activiteiten en ontwikkelingshulp.

Op 11 augustus 2003 neemt de NAVO het roterende leiderschap van de ISAF definitief op zich. De internationale troepenmacht onder VN-mandaat verwordt de facto tot een *coalition of the willing* onder NAVO-vlag. ISAF gaat ook de geschiedenis in als de eerste NAVO-operatie buiten de grenzen van het bondgenootschap: de

NAVO van de eenentwintigste eeuw is niet langer een defensieve verdragsorganisatie, maar een interventionistisch bondgenootschap met mondiale ambities.

Het commando van de NAVO blijft ook niet beperkt tot Kaboel en omgeving. Vanaf 2003 wordt gaandeweg het commando overgenomen van andere ISAF-zones in Afghanistan, zowel wat betreft de militaire componenten als de civiele. In oktober 2006 neemt de NAVO het commando over van de internationale militaire troepenmacht in het oosten van Afghanistan en verkrijgt zo het hoofdbevel van de ISAF over het volledige Afghaanse grondgebied. Tezelfdertijd zal het operationele plan van ISAF ook uitgebreid worden met onder meer Operation Mentoring & Liaison Teams (OMLT) die worden ontplooid binnen verschillende geledingen van het Afghaanse leger. OMLT's zijn brigades die het Afghaanse leger begeleiden bij de opleiding en tijdens operaties. Officieel hebben zij een ondersteunende en vormende taak, maar in de praktijk strijden zij door hun aanwezigheid op het terrein wel degelijk mee tijdens gewapende confrontaties. Vandaag telt ISAF 130.000 troepen uit 49 landen. Daarmee is het de grootste NAVO-operatie uit de geschiedenis.

De NAVO heeft wel het commando over de ISAF voor het hele Afghaanse grondgebied, maar dat betekent niet dat operatie *Enduring Freedom* ten einde is. Die voornamelijk Amerikaanse operatie blijft bestaan en spitst zich vooral toe op antiterror-missies, het uitschakelen van vermeende opstandelingen. Die missies worden gecontesteerd: niet alleen zijn ze omgeven met een waas van geheimhouding, de operaties zijn ook verantwoordelijk voor burgerdoden, wat het ressentiment bij de Afghaanse bevolking doet toenemen. Bovendien is er ook een al te grote verstrengeling tussen de ISAF en *Enduring Freedom*, waardoor het onderscheid tussen de heropbouw van Afghanistan en de *War on Terror* moeilijk te maken valt.

"Parade" van de *Enduring Freedom*-vloot in 2002

2003: enter Belgium

Het Belgische militaire engagement in Afghanistan begint in 2003, wanneer de regering een deelname aan de ISAF goedkeurt. Het grootste deel van het contingent Belgische militairen (ongeveer 160) zal instaan voor de bewaking van de internationale luchthaven van Kaboel. Daarnaast worden ook andere functies rond de luchthaven en in Kaboel opgenomen. De groep wordt in augustus 2004 uitgebreid tot 600 manschappen voor een termijn van zes maand, volgens de toenmalige regering. Het Belgische militaire engagement in Afghanistan zal in de jaren nadien stelselmatig toenemen.

Opmerkelijk is het manifeste gebrek aan parlementair debat of raadpleging bij elke uitbreiding van dit engagement door het kernkabinet en de minister van Defensie. Ook wanneer in 2008 door de voorlopige regering-Verhofstadt III wordt besloten om het Belgische engagement en mandaat in Afghanistan uit te breiden, met onder meer de inzet van eerst vier en in een later stadium zes F-16-gevechtsvliegtuigen in de provincie Kandahar, gebeurt dat zonder voorafgaande discussie in het parlement.

Vandaag bestaat de Belgische bijdrage in Afghanistan uit 521 soldaten. Dit is een variërend aantal, met een maximum van 626 effectieven. De Belgische militairen zijn nog steeds aanwezig in Kaboel, waar ze de bewaking van de luchthaven verzekeren. Die opdracht zou in de loop van 2012 aflopen en overgedragen worden aan de Afghaanse autoriteiten of andere ISAF-partners. Daarnaast bevindt het zwaartepunt van het Belgische engagement zich in de provincies Kunduz en Kandahar. In Kunduz zijn de Belgische militairen actief binnen de Duitse Provincial Reconstruction Teams (PRT). PRT's zijn typische instrumenten van de "hearts and minds"-politiek van de NAVO. Het zijn militaire eenheden die bedoeld zijn om de civiele opbouw in Afghanistan te steunen. In wezen voeren ze hetzelfde soort activiteiten uit als humanitaire en ontwikkelingsorganisaties, maar binnen een militaire structuur. Het onduidelijke onderscheid met civiele organisaties maakt het voor de laatste moeilijk om hun activiteiten uit te voeren, aangezien zij vereenzelvigd worden met de bezettingsmacht. Een deel van de Belgische ontwikkelingshulp voor Afghanistan (11,5 miljoen euro) is ook bestemd voor deze PRT's in Kunduz. De Belgische ontwikkelingsfondsen voor Afghanistan worden dus aangewend in een civiel-militaire context, terwijl dit bij voorkeur in een sterkere civiele context zou moeten gebeuren.

Naast de PRT's zijn Belgische soldaten ook actief in OMLT's, de opleidings- en begeleidingsbrigades die worden ontplooid binnen het Afghaanse leger. Zoals hoger vermeld kunnen die OMLT's in de praktijk door hun aanwezigheid op het terrein wel degelijk betrokken raken bij gewapende confrontaties. Dit was onder meer het geval bij gevechten in november 2010, toen Belgische en Amerikaanse militairen samen met Afghaanse troepen in vuurgevechten verwikkeld raakten met de Taliban in Kunduz.

Het meest gecontesteerde deel van het Belgische engagement in Afghanistan is de inzet van de F-16-vliegtuigen in Kandahar. Sinds september 2008 is België met F-16 vliegtuigen aanwezig in Kandahar, één van de onrustige provincies in het zuiden van Afghanistan. Aanvankelijk bestond het engagement uit vier F-16-gevechtsvliegtuigen en een honderdtal militairen. Dit effectief werd in april 2009 uitgebreid met 25 extra militairen en 2 extra gevechtsvliegtuigen, een engagement dat in maart 2010 verlengd werd tot eind 2011. Ook in 2012 zullen deze gevechtsvliegtuigen aanwezig en actief blijven in Kandahar.

De Belgische luchtsteun

De zes F-16-vliegtuigen bieden steun aan grondtroepen van de door de NAVO geleide ISAF-macht, wanneer die "in contact" komt met gewapende groepen. Concreet betekent dit dat bij gewapende confrontaties de F-16-piloten geautoriseerd zijn om hun wapens te gebruiken. De luchtaanvallen die worden uitgevoerd in Afghanistan zijn echter bijzonder omstreven door het hoge aantal burgerslachtoffers die ze veroorzaken. Onnauwkeurig en/of foutief uitgevoerde luchtaanvallen veroorzaakten in 2009 359 burgerdoden. In 2008 waren luchtaanvallen verantwoordelijk voor 680 burgerslachtoffers die vielen ten gevolge van de activiteiten van de buitenlandse militairen. Dit was 64% van het aantal burgerslachtoffers gemaakt door "pro-regeringstroepen" en bijna één derde van alle burgerdoden in 2008. Ondanks herhaalde pogingen om het aantal burgerslachtoffers te beperken, sneuvelden in 2010 bij luchtaanvallen nog steeds 171 burgers. In de eerste helft van 2011 vielen er bij luchtoperaties 79 burgerdoden te betreuren. Luchtaanvallen zijn m.a.w. ondanks alle inspanningen nog steeds verantwoordelijk voor de meerderheid van de burgers die het slachtoffer worden van aanvallen door de buitenlandse troepen. Het hoeft geen verbazing te wekken dat luchtaanvallen dan ook een van de belangrijkste bronnen van frustratie zijn die de lokale bevolking negatief doet aankijken tegen de aanwezigheid van buitenlandse militairen en de door hen gesteunde overheid. 77% van de Afghanen vindt luchtaanvallen absoluut onaanvaardbaar en is van mening dat eventueel voordeel in de strijd tegen de opstandelingen niet opweegt tegen het risico voor de burgerbevolking. 41% van de Afghanen is van mening dat de buitenlandse militairen verantwoordelijk zijn voor slachtoffers, niet de Taliban-opstandelingen die zich onder de burgerbevolking zouden verschuilen (28%). En terwijl slechts 25% van de Afghaanse bevolking van oordeel is dat geweld tegen buitenlandse militairen toegestaan is, stijgt dit percentage tot bijna de helft in gebieden die regelmatig met luchtaanvallen te maken krijgen. De burgerdoden doen de steun aan de Taliban en andere opstandelingen toenemen. Het is dan ook geen verrassing dat de operaties van de gevechtsvliegtuigen voor spanning zorgen tussen het regime in Kaboel en Washington.

Wat na 2011?

Eind juni stelde koning koninkrijk een halvering aan van het Belgische militaire engagement in Afghanistan voor het einde van 2012. Het plan houdt een quasi volledig vertrek uit Kaboel in, met de overdracht van de bewaking van de luchthaven aan de Afghaanse veiligheidstroepen. Het kleine contingent Belgische militairen dat in Kaboel overblijft, zal instaan voor de opleidingsopdrachten van Afghaanse militairen, taken in het ISAF-hoofdkwartier en de bescherming van het Belgisch diplomatiek personeel. De opdrachten en inzet van manschappen en middelen in Kunduz en Kandahar blijven echter ongewijzigd. België blijft actief binnen de PRT's en OMLT's in Kunduz. Ook de gecontesteerde F-16-gevechtsvliegtuigen blijven in Kandahar, met dezelfde opdracht: ruggensteun bieden aan grondtroepen.

De terugtrekking van troepen uit Afghanistan die we in verschillende landen aangekondigd zien, lijkt vooral gebaseerd op een algemene oorlogsmoeheid en gebeurt onder druk van de financiële en electorale realiteit. Op het terrein zelf is er de voorbije maanden, zelfs jaren, geen vooruitgang geboekt. Integendeel, de voorbije mei-maand was de dodelijkste voor Afghaanse burgers sinds de UNAMA in 2007 startte met het systematisch documenteren van gegevens, 2010 het dodelijkste jaar. Ondanks de "surge", de troepenverhoging van president Obama in 2010, staan de opstandelingen vandaag in Afghanistan sterker dan ooit. Zowat elke Afghaanse provincie kent vandaag een (schaduw-)regering van opstandelingen, met banden die reiken tot in de hoogste politieke Afghaanse kringen. Zelfs het sterk beveiligde Kaboel komt steeds meer onder druk te staan van de opstandelingen. Een politiek akkoord met opstandelingen lijkt ver weg. De Afghaanse bevolking is gedesillusioneerd na jaren van ongeduld over de verbetering van de veiligheidssituatie en de heropbouw van het land. De Pakistaanse steun aan de opstandelingen duurt onverminderd voort. Intussen ontwikkelt de Afghaanse economie zich steeds meer tot een semilegale oorlogseconomie. Bovendien zijn militaire waarnemers ervan overtuigd dat geen enkele Afghaanse eenheid in staat zal zijn om vanaf 2012 zelfstandig de stabiliteit en veiligheid in Afghanistan te verzekeren.

Het is duidelijk dat de eenzijdige militaire strategie die de voorbije tien jaren is gehuldigd, mislukt is. De internationale gemeenschap heeft echter de morele plicht om de Afghaanse burgers niet in de steek te laten. De terugtrekking van de militairen moet gepaard gaan met een nieuwe, uitgebreide politieke strategie en een sterker engagement op civiel en diplomatiek vlak, waarbij op verschillende niveaus gecoördineerde inspanningen worden geleverd om de humanitaire, politieke en economische situatie in Afghanistan te verbeteren. De opbouw van een Afghaanse staat moet de hoogste prioriteit krijgen. Er moet geïnvesteerd worden in de realisatie van een rechtstaat met apolitieke anti-corruptieinstellingen en een strenge aanpak van de corruptie die nu onbestraft blijft. Humanitaire inspanningen moeten uit het ondoorzichtbare web van frauduleuze aanbestedingen gehaald worden en losgekoppeld worden van de militaire context.

Vredesonderhandelingen moeten binnen een breed regionaal kader gebeuren, waarbij alle buurlanden betrokken zijn, bij voorkeur on-

Lokale strijders (foto: davric)

der leiding van de VN. De integratie in de gesprekken van andere regionale twistpunten zoals Kasjmir of Baloechistan, die de animositeit in de regio gaande houden, zou de duurzaamheid van een vredesakkoord versterken. Deze onderhandelingen moeten samengaan met druk op Pakistan, aangezien het Pakistaanse leger en de inlichtingendiensten nog steeds Afghaanse opstandelingen laten opereren vanuit Noord-Pakistan.

Ten slotte is het dringend tijd dat er een wijziging komt in het investeringspatroon: nu maakt het ontwikkelingsbudget slechts een fractie uit van de militaire middelen die de voorbije jaren zijn vrijgemaakt. Begin december vindt in Bonn na tien jaar een nieuwe internationale Afghanistan-conferentie plaats. Het zou ons land sieren indien het de militaire logica van de F-16 zou laten vallen en zelf zou pleiten voor een nieuw, civiel en diplomatiek engagement in Afghanistan.

Stijn Van Bever studeerde geschiedenis en Conflict and Development aan de Ugent. Tussen 2007 en 2010 werkte hij bij de ngo Vlaams Internationaal Centrum. Als programmabeheerder Centraal-Afrika werkte hij met lokale partnerorganisaties aan reïntegratieprogramma's voor ex-kindsoldaten in Oost-Congo en Burundi. Sinds 2010 werkt hij voor Pax Christi Vlaanderen en Pax Christi International rond ontwapeningsdossiers en internationale politieke thema's.

OPSTAND IN AFGHANISTAN: MEER DAN DE TALIBAN

Stijn Van Bever

De opstandelingen in Afghanistan worden vaak allen als leden van de Taliban van Mullah Omar beschouwd. Dit is een veralgemening en vereenvoudiging van de feiten en gaat voorbij aan de realiteit van de erg verscheiden Afghaanse samenleving en de Afghaanse (zelfs recente) geschiedenis. Deze kent een traditie van diverse fracties, die naargelang de situatie coalities vormen of tegenover elkaar staan. Nadat het Sovjet-leger in 1989 afdroop uit Afghanistan, viel het anti-Sovjetfront uiteen in fracties die elkaar bekampten tijdens de burgeroorlog in de jaren negentig. Inzet van de strijd tussen deze gewapende groeperingen was de politieke macht en de daaraan verbonden controle over de economie. Ook vandaag bestaat bij de heersende Afghaanse opstandelingengroeperingen een soortgelijke houding, waarbij een gewapende campagne tegen een gemeenschappelijke vijand wordt gecombineerd met een onderlinge concurrentiestrijd om politieke invloed en controle over economische middelen.

Opstandelingen: gezamenlijke vijand, ideologische en economische strijdpunten

De drie dominante Afghaanse opstandelingenbewegingen op dit ogenblik zijn de Taliban, het Haqqani-netwerk, genoemd naar de leidende dynastie en de Hizb-e Islami van Gulbuddin Hekmatyar, oud-Moedjahedien in de strijd tegen de Sovjet-Unie en voormalig premier.

De Taliban en het Haqqani-netwerk leunen vrij dicht bij elkaar aan. Beide bewegingen bouwden hun machtsbasis (opnieuw) op vanuit het noordoosten van Pakistan, staan dicht bij Al Qaeda en zouden ook gezamenlijke aanvallen uitgevoerd hebben op doelwitten in Kaboel. Zo zou het Haqqani-netwerk ingestaan hebben voor de "expertise" (wapens, explosieven, technische voorbereiding van aanslagen), terwijl de Taliban de manschappen leverden om de acties uit te voeren. Samenwerking tussen beide groeperingen sluit geen spanningen en conflicten uit. De vijandigheden tussen de Taliban en het Haqqani-netwerk lijken niet zozeer politiek dan wel economisch geïnspireerd te zijn. De controle over belangrijke wegen en de hieraan gekoppelde taksen of de ontvoering van buitenlanders (voor losgeld) vormen twistpunten die uitmonden in geweld. Vaak worden deze spanningen ook in de hand gewerkt door persoonlijke animositeit tussen lokale leiders van de groeperingen. Waarnemers verwachten dat de spanningen tussen beide groeperingen zullen toenemen naarmate de Taliban zijn invloedssfeer zal uitbreiden in de provincies rond Kaboel, waar het Haqqani-netwerk sterk staat.

De relatie tussen de Taliban en de Hizb-e Islami wordt gekarakteriseerd door wantrouwen. Dit wantrouwen kent zijn oorsprong in de burgeroorlog van de jaren '90, toen de Taliban de strijd tegen Hizb-e Islami won. Niet alleen kon de Taliban uiteindelijk Kaboel innemen, de groepering slaagde er ook in om de Pakistaanse steun die Hekmatyar oorspronkelijk genoot, naar zich toe te trekken. Beide groepen sloten in 2002 een coalitie tegen de buitenlandse bezetting,

maar in 2007 viel deze opnieuw uit elkaar. Ideologische verschillen tussen beide groepen mogen een oorzaak zijn van het wederzijdse wantrouwen, deze worden nog verscherpt door de strijd om middelen. Zo vechten beide groepen een bitse strijd uit om de controle over de belangrijke wegen in het gebied tussen Kandahar en Kaboel.

Motivatie, rekrutering en financiering

Hoewel de opstandelingengroeperingen naar eigen zeggen ideologisch-religieuze tegenstellingen met zich meedragen, gebeurt de rekrutering van nieuwe medestanders met gelijklopende methoden en motivaties. Nieuwe rekruten sluiten zich aan bij de gewapende groeperingen uit onvrede met een corrupte en machteloze regering, die ze als een marionet van de bezetter beschouwen. Ook het onvermogen van de regering om de veiligheid te verzekeren en het voortbestaan van een klimaat van straffeloosheid worden als motivatie aangegeven. De angst en afkeer voor de Taliban zijn dan wel manifest bij de bevolking, de antipathie voor de regering in Kaboel en de buitenlandse aanwezigheid is nog sterker. De rekrutering gebeurt voornamelijk binnen een context van streng-religieuze instellingen: een wijd netwerk van Madrassa's en officiële en niet-erkende moskeeën geven een forum aan mullah's die de publieke opinie beïnvloeden. Volgens voormalige Taliban zou de heropstanding van de Taliban mee in de hand gewerkt zijn door een beproefde tactiek, namelijk het gericht sturen van mullah's naar politiek kwetsbare, onveilige gebieden.

De uitbreiding van de machtsbasissen en de invloedssfeer van de gewapende oppositie gaat samen met de toename van corruptie binnen politieke en zakelijke kringen in Kaboel. Het voortdurende oorlogsklimaat en de instabiliteit hebben de installatie van een oorlogseconomie in de hand gewerkt, waarbij de zelfverrijking van Afghaanse elites en de financiering van opstandelingen hand in hand gaat. In een rapport van Crisis Group(*) over de dynamieken van de opstand in het Afghaanse binnenland wordt dan ook gepleit voor het verlaten van de huidige eenzijdige militaire strategie en voor een versterking van de politieke opbouw en de strijd tegen de fraude.

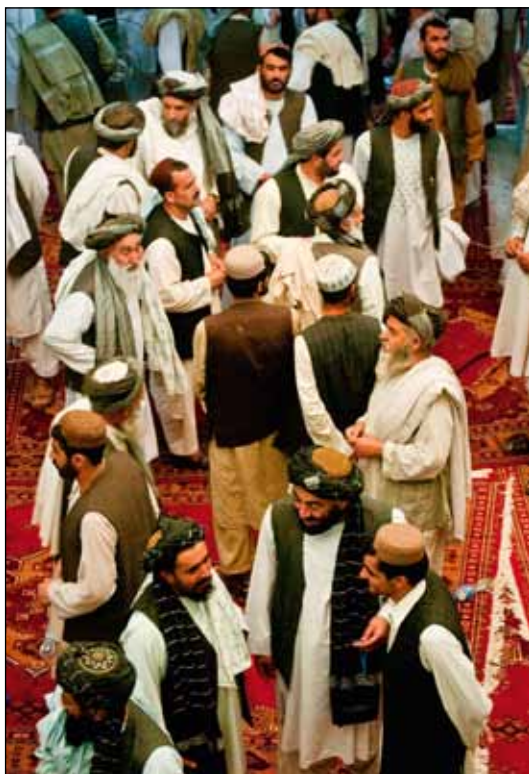
(*) De International Crisis Group, een onafhankelijke non-profit-NGO die werkt rond preventie en hantering van dodelijke conflicten, publiceerde onlangs een rapport over de dynamieken van de opstanden in Afghanistan en over de verschillende opstandelingengroeperingen. Het volledige rapport van de Crisis Group is te vinden op <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/south-asia/afghanistan/207-the-insurgency-in-afghans-heartland.aspx>

'DE BUURLANDEN HEBBEN DE SLEUTELS IN HANDEN'

Gie Goris

'De oorlog in Afghanistan, met zijn meer dan 2000 gesneuvelde coalitiesoldaten, is niet meer dan een eerste stap naar het verleggen van de grenzen van de westerse wereld tot in het Indische subcontinent en Centraal-Azië, op het terrein van China en in de achtertuin van Rusland.' Met die dreigende volzin besluit dr. Imad Risk zijn voorwoord bij *The Battle for Khorasan. The Rise of a New Regional Order*, een studie die het conflict in Afghanistan in een breder historisch en geografisch kader plaatst. Overigens leest de eerste paragraaf uit een aardrijkskundeboek over Afghanistan ook nu al als een catalogus van geopolitieke spanningen. Afghanistan heeft 5529 kilometer landsgrenzen. De oude Sovjetgrens van 3062 kilometer viel uiteen in drie landsgrenzen met 176 kilometer Oezbekistan, 744 kilometer Turkmenistan en 1206 kilometer Tadzjikistan. Sinds 1991 is de 2430 kilometer lange grens met Pakistan dus niet alleen de controversieelste maar ook de langste grens van Afghanistan. De kortste grens deelt het land over 76 kilometer met China. De westelijke grens met Iran is 936 kilometer lang.

In Kaboel legde Abdul Nafi Olomi, een van de auteurs van *The Battle for Khorasan*, geduldig uit dat hij het einde van de wereld niet voorspelt, maar wel gelooft dat er in Afghanistan een oorlog om macht woedt met zowel nationale, als regionale, als internationale spelers. En dus, zei Olomi, moet een oplossing voor Afghanistan ook minstens uit die drie lagen bestaan. Het wonderlijke, vond Nafi, is dat er heel veel aandacht is voor de nationale verhoudingen en een beetje voor de internationale aspecten, maar opvallend weinig voor de regionale belangen en tegenstellingen.

Tribale
leiders in
Pashtun

Dat is maar gedeeltelijk juist. Met enige regelmaat worden er – ook door beleidsmensen – uitspraken gedaan die deze dimensie van het conflict centraal plaatsen. Op 8 januari 2009 zei generaal Petraeus, toen opperbevelhebber van het US Central Command: 'Het is onmogelijk om de interne uitdagingen in Afghanistan op te lossen als we geen antwoord bieden op de bezorgdheid – vooral in verband met hun veiligheid – van Afghanistans buurlanden.' In maart 2009 zei Hillary Clinton: 'Drugshandel, de verspreiding van gewelddadig extremisme, economische stilstand, watermanagement, elektriciteitsvoorziening en irrigatie zijn allemaal problemen die regionale oplossingen vragen.' En de conferentie in Londen van 28 januari 2010 legde weliswaar de nadruk op het 'afghaniseren' van de aanpak van de oorlog, maar stelde tegelijk dat veiligheid het best gerealiseerd kan worden door initiatieven die genomen en gestuurd worden vanuit de regio. De conferentie riep alle relevante regionale organisaties dan ook op 'zo snel mogelijk een gecoördineerd plan voor een regionale aanpak van Afghanistan' op te stellen.

Van zo'n gecoördineerd plan is sindsdien niet veel meer vernomen. Toch is er zonder de medewerking van Pakistan, Iran, de Centraal-Aziatische republieken, India, Rusland, China en Saoedi-Arabië geen duurzaam akkoord mogelijk tussen de strijdende Afghaanse partijen onderling of tussen de Afghaanse betrokkenen en de internationale gemeenschap. Abdul Nafi Olomi: 'De buurlanden hebben de sleutels in handen. Zij kunnen de deur naar vrede openen of sluiten, zolang de regering in Kaboel te zwak is om dat op eigen kracht te doen. Zodra Obama een tijdschema bekendmaakte voor de terugtrekking van Amerikaanse troepen, schakelden de regionale spelers terug naar hun manier van werken in de vroege jaren negentig, toen de concurrerende Moedjahedien elk voor rekening van een van de buurlanden vochten.' De verwoesting van Afghanistan is nooit zo totaal geweest als in de jaren 1992-1996.

Regionale vredesconferentie

Een poging van Turkije om de spelers uit de regio eind 2009, begin 2010 rond de tafel te brengen, werd getorpedeerd door Pakistan, omdat Islamabad niet wilde weten van Indiase deelname. Als enige islamitische lidstaat van de NAVO speelt Turkije al sinds 2001 een belangrijke rol in Afghanistan: het controleerde Kaboel in de begindagen van de interventie, leidde de ISAF verschillende keren en wordt nu naar voren geschoven als de plek waar de Taliban het best een kantoor zouden kunnen krijgen en waar mogelijk ook onderhandelingen met hen zouden plaatsvinden.

De meeste diplomaten en analisten die ik sprak in de regio, in Washington en in Brussel, waren het erover eens dat consensus onder de buurlanden over de toekomst van Afghanistan vrijwel onmogelijk zou zijn, al was niet iedereen even snel bereid om het spoor van een regionale vredesconferentie op te geven. 'Zolang er geen functionerend politiek kader is in het land [Afghanistan], zullen de buurlanden ook nooit op een fatsoenlijke manier betrokken zijn. Zij beschermen hun eigen belangen. En het resultaat daarvan is gevaarlijk voor iedereen', zei David Miliband in een recente toespraak aan het Massachusetts Institute of Technology. Dat die logica ook in de andere richting werkt, lijkt iedereen te vergeten: zolang de buurlanden niet tot een deftig vergelijk komen, is de kans op interne verzoening klein. De inmenging van het Westen maakt die

oefening niet makkelijker gezien de achterdocht die ze opwekt, maar ook door de vijandige houding die de VS en de Europese partners tegenover Iran cultiveren en door de voortdurende competitie voor hulp en militaire contracten.

Begin november 2011 slaagde Turkije dan toch in zijn opzet om de regionale spelers rond de tafel te krijgen. In Istanboel vergaderden Afghanistan en de landen van de ruime regio om – in de context van de terugtrekking van westerse troepen tegen 2014 – afspraken te maken voor een veilig en stabiel Afghanistan. De slottekst van de eendaagse conferentie werd ondertekend door Afghanistan, China, India, Iran, Kazachstan, Kirgizstan, Pakistan, Rusland, Saoedi-Arabië, Tadjikistan, Turkije, Turkmenistan en de Verenigde Arabische Emiraten.

In die slotverklaring van een vijftal pagina's staan een serie mooie principes van wederzijds respect voor ieders nationale soevereiniteit en integriteit. Daarnaast is er veel aandacht voor regionale samenwerking tegen drugsproductie en -handel, en tegen 'terrorisme, extremisme en separatisme', een standaarduitdrukking uit het jargon van de Shanghai Cooperation Organisation, het gezamenlijke vehikel van Rusland en China om Centraal-Azië uit de invloedssfeer van het Westen te houden. De verklaring stelt verder dat de ondertekenende landen beloven 'terroristische schuilplaatsen op hun grondgebied te ontmantelen en alle financiële en tactische steun voor terrorisme onmogelijk te maken', dat ze 'geen geweld tegen elkaar zullen gebruiken en niet zullen toestaan dat hun grondgebied gebruikt wordt tegen een andere staat', dat ze 'de activiteiten van extremistische organisaties' zullen voorkomen en dat ze 'hun geschillen op een vreedevolle manier en in overeenstemming met het Charter van de Verenigde Naties en het internationaal recht zullen regelen'.

De weg van deze fraaie woorden naar concrete veranderingen op het terrein is, zoals steeds als het Afghanistan betreft, lang en verraderlijk. Toch is het relevant dat bijvoorbeeld India en Pakistan beide beloven dat ze hun dispuut (over Kasjmir) vreedevol zullen regelen, en hetzelfde geldt voor het geschil tussen Afghanistan en Pakistan over de lange grens die Pasjoenistan en Baloetsjistan doormidden snijdt. De belangrijkste verworvenheid van de *Istanbul Conference for Afghanistan: Security & Cooperation at the Heart of Asia* moet niet gezocht worden in de tekst of tussen de lijnen van die tekst, maar in het feit dat de conferentie plaatsvond, stelde een Amerikaanse diplomaat die als waarnemer deelnam aan de conferentie.

Een economische toekomst voor Afghanistan

De Amerikaanse onderminister van Buitenlandse Zaken William J. Burns verwees in zijn steunverklaring aan de Istanboel-conferentie en haar eindtekst naar de *New Silk Road*-bijeenkomst die op 22 september plaatsvond in New York. Initiatiefnemers Afghanistan, de Verenigde Staten en Duitsland beklemtoonden op die bijeenkomst dat de politieke toekomst van Afghanistan in grote mate afhankelijk is van zijn economische toekomst – en die zou best de vorm krijgen van een nieuwe Zijderoute, een handelsknooppunt tussen het Midden-Oosten en het Verre Oosten, tussen Centraal-Azië en Zuid-Azië.

Belangrijke handelsroute: de Khyberpas, gezien vanuit Afghanistan (foto: James Mollison)

De Aziatische Ontwikkelingsbank en een reeks economische denktanks hebben de voorbije jaren al een grote inspanning gedaan om los van de bekende ideologische debatten en geopolitieke berekeningen een argumentarium voor vrede te ontwerpen dat begrijpelijk is voor alle machtige stakeholders, van de lokale krijgshoofd die zijn positie financiert door de drugshandel tot de grootindustriëlen en hun politieke vertegenwoordigers in Delhi of Washington. Als humanitaire of religieuze oproepen tot vrede en verdraagzaamheid weinig indruk maken, doen de cijfers over de economische mogelijkheden van Afghanistan dat meestal wel.

Als de handel tussen de Centraal-Aziatische staten, Iran, Pakistan en India op volle toeren zou draaien, dan zou het gezamenlijke bruto inkomen van de regio 50 procent hoger liggen dan tegenwoordig, berekende het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties. In een verhelderend stuk in *The New Silk Roads: Transport and Trade in Greater Central Asia* schetst Masood Aziz de mogelijkheden en uitdagingen om van Afghanistan een doorvoerland voor wegtransport en voor gas, olie en elektriciteit te maken. Aziz is een jonge Afghaan met een MBA en hij is adviseur bij de Afghaanse ambassade in Washington. Hij verwijst onder andere naar een studie van de Aziatische Ontwikkelingsbank die 52 mogelijke routes door Afghanistan uitgetekend heeft voor vrachtwagentransport tussen de Centraal-Aziatische republieken en de diepzeehavens van Pakistan of Iran. Als die routes allemaal veilig en berijdbaar zijn, kan Afghanistan inderdaad het rondpunt worden voor handel tussen India, Pakistan, China, Iran en de vijf Centraal-Aziatische 'stannen'. Volgens de Aziatische Ontwikkelingsbank kan dat 771.000 voltijdse banen opleveren in Afghanistan.

Het beeld van Afghanistan als het rondpunt van de regionale handel komt van de belangrijke ringweg die de grote steden van Afghanistan in een lus van 2300 kilometer verbindt en die stilaan opnieuw helemaal bruikbaar is voor internationaal transport, al roept het gebruik van het woord highway om deze weg te beschrijven een beeld op dat niet beantwoordt aan de stoffige, smalle en in de winter ontgankelijke stukken van die weg.

De westerse aanwezigheid

Een van de grootste obstakels op de weg naar regionale politieke en economische samenwerking is echter de huidige en toekomstige westerse aanwezigheid in Afghanistan. Begin februari 2011, bij zijn terugkeer van een reis langs India en Duitsland, bevestigde president Karzai dat de Verenigde Staten aandringen op het behoud van permanente militaire basissen in Afghanistan, ook na de "complete terugtrekking" van de Amerikaanse troepen die voorzien is voor 2014, 'als de omstandigheden het toelaten'. Formele gesprekken over een 'strategische partnerschapverklaring' gingen in maart van start, maar voordat een eventuele beslissing over permanente basissen definitief wordt, zo beloofde de president, zal een loya jirga of nationale overleggraad van tribale leiders dat voorstel moeten goedkeuren. Dat strookt met de gewoonte van Karzai om een echt politiek debat in het parlement te vermijden en te vervangen door een zorgvuldig gechoreografeerde bijeenkomst van niet-verkozen leiders. Op 10 februari meldde de website van het Islamitische Emiraat van Afghanistan – de Talibansite – meteen dat zo'n akkoord ongeldig zou zijn omdat het tot stand zou komen onder Amerikaanse bezetting. Overigens noemden de Taliban het een koloniale oefening, die gericht was op het exploiteren van de natuurlijke rijkdommen die toebehoren aan het Afghaanse volk. Wat opviel, was de titel van het communiqué: 'Geen enkel land in de regio wil permanente Amerikaanse basissen in Afghanistan.'

Het bericht over de permanente verblijfplaatsen voor het Noord-Amerikaanse leger werd prompt ontkend door minister van Buitenlandse Zaken Hillary Clinton, haar collega van Defensie Robert Gates en ambassadeur Karl Eikenberry. Maar dat verminderde de onrust in de regio niet, schreef The New York Times op 19 april: 'De Iraanse minister van Binnenlandse Zaken bracht een spoedbezoek aan Kaboel, op de hielen gezeten door de nationale veiligheidsadviseurs van India en Rusland.' Dat toont meteen aan hoe groot de achterdocht in de regio is. Het artikel noemt India, Iran en Rusland bij name, uitgerekend de landen waarvan de eigen belangen het best aansluiten bij de verklaarde doelstellingen van de Verenigde Staten in Afghanistan. Dat was in elk geval de conclusie die Ashley J. Tellis formuleerde in *Implementing a Regional Approach in Afghanistan*. Pakistan, China en Saoedi-Arabië zitten veel verder af van de Amerikaanse lijn, stelt Tellis, senior analist bij de Amerikaanse denktank Carnegie Endowment for International Peace. Met vrienden die achterdochtig zijn en met bondgenoten die de vijand ondersteunen, is het niet verwonderlijk dat de Verenigde Staten kniediep in het moeras zitten.

'Concentrische' onderhandelingstafels

De Afghaanse politica Shukria Barakzia stelde tijdens een interview in Kaboel dat elke oorlog moet eindigen aan de onderhandelingstafel. In het geval van de Afghaanse oorlog gaat het wellicht om een aantal concentrische onderhandelingstafels. Een kleine tafel waar over verzoening tussen strijdende Afghaanse partijen gepraat wordt of waar een formule ontwikkeld wordt die garandeert dat alle etnische, politieke en religieuze groepen zich vertegenwoordigd weten in een verbeterd bestuur van het land. Een grotere tafel waar de

regionale spelers samenkomen om – gefocust op vrede en stabiliteit in Afghanistan – afspraken te maken over non-interventie en positieve steun voor een Afghaanse vredesproces. En een heel grote tafel waaraan ook de NAVO en andere internationale spelers aanschuiven, omdat zij ook belangen te verdedigen hebben, met name de garantie dat internationaal terrorisme geen vrijplaats meer krijgt in Afghanistan of in de Pakistaanse tribale gebieden. Idealiter zouden er tegelijk nog een aantal zijtafeltjes zijn waar India en Pakistan hun geschillen regelen, waar India en China overeenkomsten sluiten, waardoor hun economische en geopolitieke concurrentie binnen afgesproken perken gehouden worden, waar Iran en de Verenigde Staten proberen hun vendetta te regelen, waar Iran en Saoedi-Arabië de strijdbijl begraven en tot een formule komen waarin de verschillende islamitische stromingen elkaars bestaansrecht respecteren, waar de Verenigde Staten met Rusland en China overlegt onder welke voorwaarden Centraal-Azië gevrijwaard kan blijven van de concurrentie onder supermachten.

Dat programma klinkt wellicht te ambitieus om realiseerbaar te zijn. Maar als de Verenigde Staten en Europa 500 miljard dollar – ruwweg de kosten van de Amerikaanse militaire aanwezigheid in Afghanistan sinds 2001 – zouden budgetteren om zo'n grootschalig en gelaagd diplomatiek initiatief te onderschrijven, dan is er wel wat goodwill te mobiliseren. De militaire tunnelvisie die de voorbije tien jaar gedomineerd heeft, is er in elk geval ook niet in geslaagd een einde te maken aan de permanente instabiliteit en het weerkerend geweld met mondiale consequenties.

In zijn onlangs verschenen boek *Opstandland. De strijd om Afghanistan, Pakistan en Kasjmir* wijdt Gie Goris twee hoofdstukken aan de uiteenlopende en tegenstrijdige belangen van de regionale machten rond Afghanistan: *AfPak en India: de regionale tangram* (blz. 237-290) en *Opstandland. Een nieuwe karavaan* (blz. 291-322). *Opstandland* is uitgegeven door De Bezige Bij-Antwerpen. 364 blzn. ISBN 978 90 8542 268 2. Het boek kwam tot stand met de steun van het Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek.

Gie Goris studeerde godsdienstwetenschappen aan de KU Leuven en werkte als educatief medewerker bij Broederlijk Delen. Hij maakte in 1990 de overstap naar de journalistiek, als hoofdredacteur van Wereldwijd. Sinds 2003 is hij hoofdredacteur van MO* Magazine. Hij is ook actief als schrijvend journalist voor reportages, dossiers en 'in depth' interviews over cultuur, religie en geweld; globalisering en identiteit. Voorts is hij actief in het bestuur van vzw Open Doek en van Africalia.

STERKE VROUWEN ZICHTBAAR MAKEN – ERVARINGEN VAN EEN “VREDESWERKSTER” IN AFGHANISTAN

Claudia Mende

Eigenlijk wilde ze naar Zuid-Amerika. In plaats daarvan belandde Ute Wagner-Oswald in Afghanistan. Op haar zestigste wilde de documentairemaakster, die voordien programma's maakte voor de Duitse tv-zenders ZDF, WDR, NDR en Sat1, graag voor langere tijd naar het buitenland. Weg van het mediacircus en de stress eigen aan een drukbezette filmmaakster die overal haar werk moet aanprijzen. Ze wilde zich voor een keer helemaal verdiepen in een vreemde cultuur. Haar vele verblijven in het buitenland hadden haar immers nooit de tijd of de gelegenheid geboden om meer dan een vluchtige blik nét onder het oppervlak te werpen.

Na een vijf maanden durende opleiding bij het Forum voor Civiele Vredesdienst hoopte ze om in Zuid-Amerika aan de slag te kunnen. Maar alleen in Afghanistan kwam er een plaatsje vrij. Als deskundige bij de Afghaanse staatstelevisie. En zo vertrok zij in 2006 voor de Duitse Dienst voor Ontwikkelingssamenwerking (DED) en voor de Evangelische Ontwikkelingssamenwerking (EED) naar Kaboel. Een toevalstreffer eigenlijk voor Wagner-Oswald, die zo haar ervaring als journaliste kon combineren met haar werk als hulpverleenster.

De documentairemaakster in Kaboel

Angst lag niet echt in haar natuur, nieuwsgierig was ze altijd al geweest. Bovendien was de veiligheidssituatie in Afghanistan anno 2006 nog niet zo precair als nu. Ute sloot een pact met zichzelf: “Als ik na acht dagen nog bang ben, keer ik terug naar huis”. Haar familie was niet echt opgezet met de idee, maar liet haar toch vertrekken. Wagner-Oswald was gescheiden, haar dochter was op dat moment al het huis uit en verwachtte haar eerste kind. “Het was nu of nooit”, zegt de filmmaakster. “Ik wil op mijn sterfbed niet treuren om alle kansen die ik gemist heb”.

Sterke vrouwen zichtbaar maken

Vredeswerk. In het geval van Ute Wagner-Oswald betekent dit: vrouwen zichtbaar maken. Hun projecten en initiatieven op de staatszender krijgen. Haar eerste kennismaking met de tv-omroep leek wel op een duik in sprookjesland. De zender telde om en bij de 1500 medewerkers, voor het grootste deel een “luidruchtig ouwemannenclubje”, zegt Wagner-Oswald. In de gangen en op de verdiepingen werd veel thee gedronken, op het gelijkvloers waren de ateliers van de decorbouwers. Of die decors ooit in een programma zouden gebruikt worden, wist niemand. Er was geen vaste

zendstructuur. Het programma veranderde elke week. Najib Roshan, de nieuwe programmadirecteur, had in Duitsland gestudeerd en wilde schoon schip maken op de zender. De deuren wijd opengooien. Maar de productievoorzieningen waren uiterst bescheiden. De DED had wel een montagecel gefinancierd, maar het bleef altijd en overal behelpen. Het reportageteam trok niet zelden op de fiets door Kaboel, hoewel ze een wagen ter beschikking hadden. Ute Wagner-Oswald verzorgde drie programma's van telkens een half uur, waarvoor verschillende journalisten werden aangetrokken: een vrouwenprogramma, een uitzending voor jongeren en de reeks “Wegen naar het geluk”, met vaak erg moderne portretten van kunstenaars, mensen met een handicap of ongewone voorvallen. Zij maakte reportages over geëngageerde jongeren, over schrijfsters en vrouwelijke schilders, maar evengoed over vrouwelijke skateboarders en taekwondo-vechtsters; portretten die niet meteen strookten met het clichébeeld van de Afghaanse vrouw.

De grenzen van de journalistieke vrijheid

Wagner-Oswalds Afghaanse medewerkers vroegen ook om modeprogramma's met westerse mode en make-up-tips. Flauwekul, dacht de documentairemaakster aanvankelijk, maar haar collega's overtuigden haar: “Voor ons is dit revolutionair”, zeiden de Afghaanse vrouwen. “Wij kunnen ons ook opmaken”. De opnamen brachten haar team het hele land door. Eén van de films die Wagner-Oswald het meest is bijgebleven is het verhaal van een vrouw die op het Afghaanse platteland een schoonheidssalon uitbaatte. Zij had zich met een microkrediet een aantal make-upspullen aangeschaft en haar huis als salon ingericht. Aan de lemen muren hingen foto's uit Iranese damesbladen, met mooie, donkerharige vrouwen met korte mouwen. “Al die Afghaanse vrouwen, met hun creativiteit en hun ongelooflijke wil om te overleven, voor mij zijn zij heuse vredeskrachten”, zegt de journaliste. Met deze film botste de Duitse overigens ook voor het eerst op de grenzen van de journalistieke vrijheid. De censor, met wie ze nooit eerder geconfronteerd was geweest, maakte bezwaar tegen een aantal passages in de film. Blote armen en wapperende haren in de achtergrond waren onacceptabel. De filmmaakster sloot een compromis met de censor: de gewraakte beelden werden elektronisch onscherp gemaakt, en de film kon toch op antenne. “Het zou erger geweest zijn als de censor zich met de beroepsactiviteiten van die vrouw was gaan bemoeien”, zegt Wagner-Oswald. “Dat was voor mij de uiterste grens geweest”.

“Bollywood” in het kleinste dorp

Een jaar na zijn aantreden als programmadirecteur stapte Najib Roshan alweer op. Zijn doortastende aanpak stuitte op nogal wat tegen-

Het reportageteam (Foto: Ute Wagner-Oswald)

Vrouwen op de markt in de provincie Parwan

stand binnen de zender. Hij werd verdacht van financieel gesjoemel, al vermoedt de vredeswerkster dat dat dan weer een voorwendsel was om makkelijk van hem af te komen. Roshan had gewoon teveel oudgediende, conservatieve medewerkers voor het hoofd gestoten. Daarna werd het ook de Duitse duidelijk dat er weer een oude wind door het televisielandschap ging waaien. Plots wilde geen enkele vrouw nog meewerken aan de modeprogramma's. "In Afghanistan zegt niemand rechtuit wat er mis is", zegt de filmmaakster. "Pas toen de mode-uitzendingen waren stopgezet, merkte ik dat de vrouwen elkaar niet meer vertrouwden. In het jongerenprogramma durfden mannen en vrouwen niet meer samen debatteren. Mannelijke presentatoren durfden alleen nog mannen interviewen. De behoudsgezinde werknemers vonden nieuwe adem en sloegen terug".

Het Kaboel waarin de journaliste werkte, was nog niet geteisterd door aanslagen. Zij kon zich vrij bewegen in de stad. Zij deelde een huis met een collega, kocht kasten, bedden en andere huisraad en ging op de markt inkopen doen. Zij slenterde zonder problemen door de *souks* van de metaalarbeiders, schrijnwerkers en textielhandelaars, waar je handwerk kon kopen dat je in Europa niet meer vindt. Vandaag is zo iets ondenkbaar. De invloed van de religieuze conservatieven en daarmee ook van de Taliban is toegenomen. Ook de buitenlandse strijdkrachten zullen die invloed volgens de journaliste niet terugdringen. De wezenlijke oorzaak van de mislukking van de Westerse politieke inspanningen ligt volgens Ute Wagner-Oswald in het feit dat de Westerse levensstijl te agressief werd gepropageerd. "In Afghanistan heb je 40 tot 50 privé tv-stations", zegt zij. "Die zenden Amerikaanse speelfilms uit en Indische soaps en shows, waarin vrouwen zich erg onbevungen gedragen. Via satelliet zijn die uitzendingen tot in de verste uithoeken van Afghanistan te bekijken. Wat die programma's tonen, is zo ver verwijderd van de dagelijkse realiteit van de mensen hier, dat het weerzin opwekt. Mensen worden bang als ze zien hoe die vrouwen op tv bijvoor-

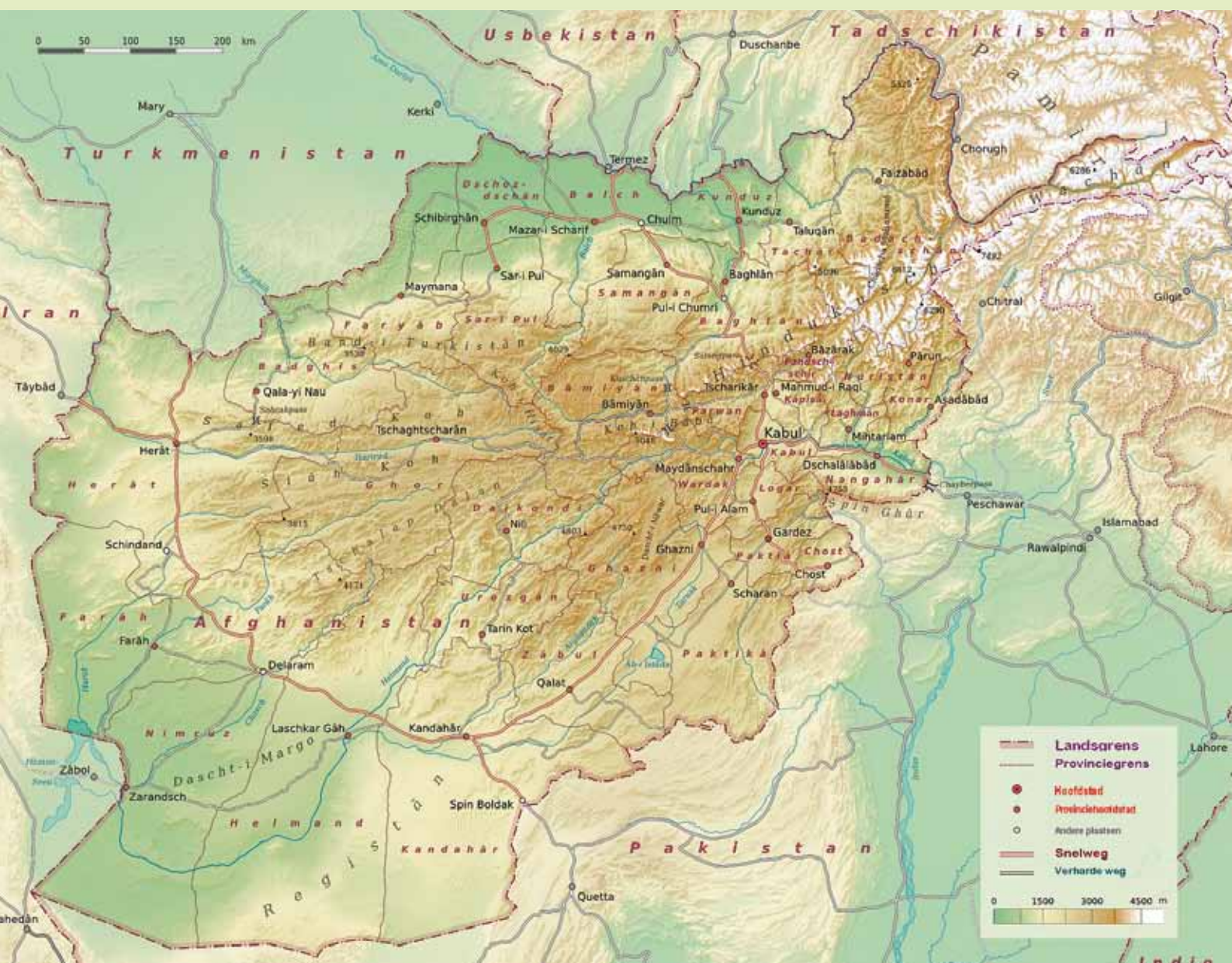
beeld zomaar scheiden. Die pogingen om een zekere moderniteit op te dringen, is ook de Russen zuur opgebroken, toen zij meisjes onder politiebescherming naar school brachten."

Kleine, behoedzame stappen

Zelf heeft ze tijdens haar verblijf in Afghanistan veel geleerd, zegt de filmmaakster. Zij heeft boven alles ervaren hoe de mensen zelf over hun toekomst denken. Verandering kan volgens haar alleen van binnenuit komen, maar er is wel behoedzame ondersteuning van buitenaf nodig. In haar eigen films heeft Ute Wagner-Oswald altijd getracht de inzet van de Afghaanse vrouwen te belichten en ze tegelijk te tonen in harmonie met hun gezin. Ook vandaag nog worden haar programma's uitgezonden. Voor de journaliste betekent dit haar bijdrage tot vrede en verandering. Bij elke ondernemende vrouw die zij in haar films volgde, besteedde ze ook aandacht aan de manier waarop ook haar man van de situatie kon profiteren. De Westerse debatten over de boerka noemt de filmmaakster "buiten alle proporties". "Kledingsvoorschriften zijn van secundair belang voor de Afghaanse vrouw. Wat elke vrouw in Afghanistan het allerbelangrijkste vindt, is een goede opleiding voor haar kinderen".

Dit artikel verscheen eerder dit jaar in Pax Christi Zeit.

Claudia Mende werd geboren in Keulen en groeide op in de VS, Frankrijk, Jordanië en Egypte. Zij studeerde theologie en politieke wetenschappen (met accent op het Midden-Oosten) in Bonn en Münster. Zij werkt als freelance journaliste vanuit München en maakte o.m. reportages over de situatie in Ethiopië, Eritrea, Burkina Faso, Mali, Zimbabwe, Egypte, Syrië, Jordanië en Soedan.

COLOFON

Samensteller van dit dossier: Stijn Van Bever

Tekstrevisie: Jan Glorieux

Eindredactie: Karin Seberechts

Verantwoordelijke uitgever: Dirk Broos

Druk & lay-out: Drukkerij Room, Sint-Niklaas

ISBN-nummer: 9789461370204

Wettelijk depotnummer: D/2011/3498/012

Foto's: beeldarchief Pax Christi Vlaanderen en Ute Wagner-Oswald, Davric, Mikhail Evstafiev, James Mollison via creativecommons.org

Koerier-dossier is een vaste bijlage bij het abonnement op het tijdschrift Koerier van Pax Christi Vlaanderen. Deze formule van abonnement kost 25 euro en omvat zesmaal een Koerier met dossier en een boek rond een actuele vredethematiek. Losse nummers van elk dossier zijn afzonderlijk verkrijgbaar tegen 1 euro, vanaf 5 exemplaren 0,80 euro. Overschrijven op rekeningnummer 645-1117311-03 - IBAN BE21 6451 1173 1103

Pax Christi Vlaanderen

Italiëlei 98a

2000 Antwerpen

Tel: 03/225 10 00 – fax: 03/225 07 99

koerier@paxchristi.be

www.paxchristi.be